

СТАВОВИ ВАСПИТАЧА О ДЕЧЈЕМ ЛИКОВНОМ СТВАРАЛАШТВУ

PRESCHOOL TEACHERS' OPINION ON CHILDREN'S ART CREATIVITY

Сања Филиповић

Резиме: Схватања о дечјем ликовном стваралаштву развијала су се у складу са педагошким идејама свога времена. Програми васпитно-образовног рада, утемељени на њима, могу се сврстати у три категорије: академске (у којима васпитачи „уче“ децу цртању имитирајући њихове узор), социјализацијско-матурацијске (у којима се васпитачи уздржавају од сваког утицаја и само уклањају препреке „природном“ развоју) и когнитивно-развојне (у којима васпитач уважава карактеристике дечјег развоја, али и утиче на њега на партнерски начин).

Истраживање у коме је примењен оригинално припремљен *Упитник за васпитаче*, показао је супериорност когнитивно-развојног програма ликовног васпитања над матурацијско-социјализацијским програмом који се више од једне деценије примењује у Републици Србији. Супериорност когнитивно-развојног програма ликовног васпитања објашњава се његовом теоретском и практичном заснованошћу на искуствима стеченим код нас дугогодишњом применом Карлаварисове *Нове концепције ликовног васпитања*, разрађеним циљевима и садржајима програма, јасним упутствима која васпитачима сугеришу систематичност и доступност у раду, као и програмском концепцијом која им омогућава да буду креативни у процесу ликовног васпитања деце.

Кључне речи: ликовно васпитање / васпитачи / предшколска деца

Abstract: *Comprehension of children's art creativity was always in accordance with pedagogic ideas of its time. Educational programmes based on the comprehension could be put in three categories: academic (where teachers "teach" children to draw by imitating their models), socialization – maturational (where teachers restrain themselves from influencing on children and just eliminate constraints to children's "natural" development and cognitive – developmental (where teachers appreciate characteristics of child's development, but also influence on child through partnership).*

Research study that used Questionnaire for preschool teachers, that was originally created, proved superiority of the cognitive – developmental programme of art teaching over the socialization – maturational programme which is applied in the Republic of Serbia for more than one decade. The superiority of cognitive – developmental programme of art teaching is explained by experience in applying of Karlavaris' New conception of art teaching, defined goals and programme contents, clear instructions which suggest systematic quality and graduality in work, as well as the programme concept which enables them to be creative in the process of art teaching.

Key words: *Art teaching, preschool teachers, preschoolers*

УВОД

Васпитање, као начин утицања на дечји развој, којим се обезбеђује континуитет међу генерацијама и отварају нове могућности за напредак човечанства, одувек је било предмет промишљања, прво филозофа, а затим, са развојем наука, свих научних система који су се бавили човеком. Као такво, било је увек под утицајем владајућих идеја и вредности свога времена, услова под којима су се остваривали његови циљеви и интереса друштвене заједнице која га је организовала. Кроз историју су створени многи васпитни системи који су се битно разликовали по својим циљевима, садржајима и начинима на које су остваривани.

Упркос свој разноврсности и променљивости васпитних система и педагошких идеја које су их одликовале, њих је по основним обележјима могуће разврстати у две групе, *бихејвиористичке* и *хуманистичке*, који имају своје корене у спартанском и атинском васпитању. Једно од њих је имало за циљ да однегује војника (дакле, развије функцију која није инхерентна људском бићу), а друго да хармонично развије особине код младих људи, остварујући идеал о хармоничном спајању лепог и доброг, телесног и духовног.

Своју конкретизацију васпитни системи су по правилу налазили у програмима васпитно-образовног рада које су стварали појединци, а затим институције. У средњем веку је то била црква и феудалци, а потом је бригу преузела држава. Бихејвиористички приступ у свом драстичном виду карактерише програме у тоталитарним режимима, има особине „дресуре“ и тежи да обликује децу према захтевима државе, односно, владајућег слоја у њој, не уважавајући њихове потребе, могућности и интересовања. Парадигма овог приступа је васпитач „лончар“ који од неживе материје прави оно што му је наручено. Програми настали на овим идејама називају се још и *академски*.

За разлику од бихејвиористичког приступа, хуманистички полази од идеје да деца у себи носе развојне потенцијале које треба ослободити васпитањем. Дете у том процесу учествује вољно и активно, изражавајући карактеристике своје личности, међу којима је најважније стваралаштво. Према поменутој парадигми, васпитач је „вртлар“ који „двече“ (децу) одгаја узимајући у обзир њихове личне потребе и могућности, које су различите. Иако јединствени у наведеном приступу, заговорници хуманистичког приступа су се поделили у две битно различите струје. Једна води порекло од француског мислиоца Жан-Жака Русоа и има у суштини негативан

став према васпитању као утицању на дечји развој, најбоље изражен кроз његову поставку да ћемо „дете најбоље васпитати ако га не васпитавамо уопште“. Овде је улога васпитача да не омета дечји развој и уклања препреке овом развоју, уздржавајући се од било какве интервенције која би се могла окарактерисати као наметање. Програми, васпитно-образовног рада према овој струји названи су *социјализацијско-матурацијски*, јер у први план стављају социјализацију детета ослањајући се на механизме матурације, односно сазревања.

Друга струја, која се уочава у програмима названим *когнитивно-развијни* везује се за преношење идеја о развоју деце швајцарског психолога Жана Пијажеа, на педагошки план. Према тој теорији, уз пуно поштовање дечјих интересовања, потреба и могућности, за пуновредан развој деце треба извршити систематски утицај, јер *препуштање деце* не значи њихово ослобађање него заробљавање у њихов *инфантилизам*. Детињство је драгоцен период живота, који не треба „протраћити“, него у њему задовољавати инхерентне дечје потребе за сазнањем и изражавањем сопствених идеја кроз медијуме разних уметности. Однос између детета и васпитача тако је уравнотежен, дете је самостално колико то може да буде, а избегава се одлажење у крајност, са једне стране, *адултоцентризма*, карактеристичног за академске програме и *педоцентризма* какав заговарају присталице социјализацијско-матурацијског програма са друге стране.

Описани приступи и програми нашли су свој израз у концепцијама ликовног васпитања предшколске деце. Бихејвиористички приступ карактерише програме васпитно-образовног рада у дечјим вртићима и наставне програме у школама наше земље, све до појаве *Нове концепције ликовног васпитања* Богомила Карлавариса. Овај угледни ликовни педагог увео је уместо имитативног приступа поступке којима се систематски негује дечје ликовно стваралаштво у функцији еманципације дечје личности, подизања квалитета живота и демократизације друштва. Уметност на тај начин култивише личност и активира позитивне особине деце, посебно способност доношења нових идеја и уношења креативних промена у околну стварност. Нарочито је истакнута потреба ослобађања деце од стереотипа и повезивања ликовне уметности и ликовног васпитања, као услов увођења деце у ликовну културу. Ови начелни ставови конкретизовани су кроз програме ликовног васпитања и методичке приручнике са упутствима како да се остварују. Настао је, и неко време трајао, период у настави ликовне културе, који можемо звати „златним периодом“ због резултата који

су постизани захваљујући наведеним плодним идејама. У једном тренутку је наша земља постала светски центар за ликовно васпитање деце и омладине, о чему сведоче бројне награде и признања нашој деци на иностраним конкурсима и општа атмосфера која је владала међу ликовним педагозима.

У даљем развоју теорије и праксе ликовног васпитања у нашој земљи могу се запазити два приступа. Један карактерише покушај да се драгоцене идеје *Нове концепције ликовног васпитања* даље развијају и унапређују, не негирајући њихово полазиште и основу коју је поставио Б. Карлаварис. Други приступ, пре свега под утицајем неких идеја везаних за тзв. „антиауторитарно васпитање“, покушава да одступи од ове основе, сматрајући да се још увек није довољно оградилa од академског приступа и претераног утицаја васпитача. У сталном истицању поставке да је „у ликовном изражавању важнији процес него резултат“ отишло се до потпуног занемаривања и потцењивања резултата, што је водило негирању елемената поставке да свако људско деловање треба да има неки циљ и смисао који га оправдава. Ако је смисао дечјег ликовног изражавања стваралаштво и комуницирање медијима ликовне уметности, што све садржи когнитивну и емоционалну компоненту, ако је детету у процесу одрастања потребна одрасла особа (која му „помаже да се ослободи њене помоћи“), онда ни у процесу ликовног изражавања не треба децу лишити плодне сарадње са одраслима, чије им искуство помаже да стално богате свој ликовни израз.

Описани приступи смислу и функцији ликовног васпитања, као и улози васпитача у њему, нашли су одраза у два *модела Основа програма васпитно-образовног рада* у дечјем вртићу, тзв. *А модел* и *Б модел*, који су први пут ступили на снагу 1996, а затим 2006. године.

ПРОЈЕКАТ ИСТРАЖИВАЊА

Основни циљ – Циљ истраживања био је да се испитају неки од ставова васпитача за које се претпоставља да утичу на развој дечјег ликовног стваралаштва. Вредновање је вршено, узимајући у обзир и разлике међу стратегијама на којима се заснивају програми, њиховим циљевима, садржајима и методама путем којих се остварују, схватањима васпитача добровољно одређених за различите програме. У овом истраживању је анализирано у којој мери ставови васпитача према дечјем стваралаштву доприносе развоју дечјег ликовног изражавања. Основна очекивања била су да се захваљујући резултатима истраживања и њиховој интерпретацији у светлу теоријских поставки и до сада вршених истраживања феномена дечјег

ликовног стваралаштва може доћи до поузданијих тумачења, што има шири педагошки значај, али и да може послужити и као полазиште за унапређивање методике ликовног васпитања као научне дисциплине и праксе у дечјим вртићима.

Истраживачки задаци – Задаци који су реализовани у овом истраживању:

З-1: Утврдити да ли постоји разлика у ставовима између васпитача зависно од њихове опредељености за један од *модела Основа програма* о томе шта је по њиховом мишљењу основни циљ ликовног васпитања предшколске деце.

З-2: Утврдити да ли постоји разлика у ставовима између васпитача зависно од њихове опредељености за један од *модела Основа програма* о томе које су по њима најважније улоге васпитача у ликовном васпитању.

З-3: Утврдити да ли постоји разлика у ставовима између васпитача зависно од њихове опредељености за један од *модела Основа програма* о томе које методе и поступке примењују за подстицање и развијање дечјег ликовног стваралаштва.

З-4: Утврдити да ли постоји разлика у ставовима између васпитача зависно од њихове опредељености за један од *модела Основа програма* о томе како коришћење бојанки, по мишљењу васпитача утиче на развој дечјег ликовног стваралаштва.

З-5: Утврдити да ли постоји разлика у ставовима између васпитача зависно од њихове опредељености за један од *модела Основа програма* о томе да ли васпитачи стављају на „изложбу“ дечје ликовне радове.

Независне варијабле - У овом истраживању као независне варијабле јављају се: педагошка концепција програма васпитно-образовног рада, који се примењују у дечјим вртићима, посебно – програм ликовног васпитања који се сагледава кроз *А модел* и *Б модел Основа програма васпитно-образовног рада са децом предшколског узраста* и опредељења и ставови васпитача који остварују васпитно-образовне програме.

Зависне варијабле - У овом истраживању зависне варијабле јављају се кроз ставове и схватања васпитача који остварују *А модел* или *Б модел* у погледу: циљева ликовног васпитања, улоге васпитача у развоју дечјег ликовног стваралаштва, метода ликовног васпитања које користе васпитачи, методичких поступака за које се у методици ликовног васпитања сматра да доприносе или ометају развој дечјег ликовног стваралаштва и уважавања продуката стваралаштва све деце или само *талентованих појединаца*.

Основна хипотеза – Основна хипотеза од које се пошло у овом

истраживању јесте да нема разлике у ставовима и поступцима васпитача који остварују програме ликовног васпитања. Посебне хипотезе формулисане у нултом облику у овом истраживању су:

X-1: Нема разлике између ставова васпитача који су опредељени за *A модел* и ставова васпитача који су опредељени за *B модел* у погледу тога шта је по њиховом мишљењу основни циљ ликовног васпитања предшколске деце.

X-2: Нема разлике између ставова васпитача који су опредељени за *A модел* и ставова васпитача који су опредељени за *B модел* у погледу о тога које су по њима најважније улоге васпитача у ликовном васпитању.

X-3: Нема разлике између ставова васпитача који су опредељени за *A модел* и ставова васпитача који су опредељени за *B модел* у погледу метода и поступака које примењују за подстицање и развијање децјег ликовног стваралаштва.

X-4: Нема разлике између ставова васпитача који су опредељени за *A модел* и ставова васпитача који су опредељени за *B модел* у погледу тога како коришћење бојанки, по мишљењу васпитача утиче на развој децјег ликовног стваралаштва.

X-5: Нема разлике између ставова васпитача који су опредељени за *A модел* и ставова васпитача који су опредељени за *B модел* у погледу тога да ли васпитачи стављају на „изложбу“ децје ликовне радове.

Посебне хипотезе су постављене у нултом облику, а одговарајућим статистичким поступцима проверено је да ли се (и са колико сигурности) ове потхипотезе могу одбацити. Основна хипотеза истраживања (и посебне хипотезе које из ње произлазе) у целини има научно утемељење у досадашњем искуству васпитача и ликовних педагога, као и налазима других аутора, али такође и отвара низ питања о узрочно-последичним везама које су донекле и откривене овим истраживањем.

МЕТОДЕ, ТЕХНИКЕ И ИНСТРУМЕНТИ ИСТРАЖИВАЊА

Полазећи од актуелног стања истраживачког рада у овој области, указала се потреба за испитивањима која могу допринети проширивању методологија истраживања, истраживачких инструмената и истраживачког рада на пољу ликовне културе и методике ликовног васпитања, као и потреба теоријских проучавања ставова на којима почивају разне стратегије васпитно-образовног рада (зависне од филозофских и педагошких поставки о човеку уопште, детињству као специфичном развојном периоду, односима међу људима, циљу васпитања и начинима његовог остваривања, итд), али

и прикупљање емпиријских података које треба интерпретирати ради вредновања успешности ових стратегија.

Узорак истраживања - Узорак истраживања чине васпитачи београдских предшколских установа. Укупан број васпитача у узорку износи 180. Део узорка васпитача је био опредељен за *А модел* (97), а други део (83) за *Б модел Основа програма*, што је узорак поред што је „намеран“, чинило и „квотним“. Анкетирањем су били обухваћени васпитачи из двадесет вртића (20) који припадају следећим предшколским установама: П. У. „11. април“- Општина Нови Београд, П. У. „Др Сима Милошевић“- Општина Земун и П. У. „Чукарица“- Општина Чукарица. Анкетирање испитаника је обављено у предшколским установама у којима раде у периоду од фебруара до априла 2008. године у Београду. Целокупан узорак истраживања је пригодан. При избору узорка водило се рачуна да се задовоље одређени захтеви који омогућавају да се са извесном вероватноћом врши генерализација резултата истраживања на целокупну популацију, као и да на добијени резултати могу да пруже довољно података на основу којих је могуће извести одређене закључке као и одређене импликације за постојећу предшколску праксу.

Технике и инструменти истраживања - У току прикупљања података коришћен је истраживачки поступак **анкетирања** при чему је коришћен инструмент **Упитник за васпитаче** који је посебно конструисан за потребе овог истраживања. За обе групе испитаника (оних који су опредељени за *А модел* и оних који су опредељени за *Б модел*) конструисан је јединствен упитник путем којег се дошло до тражених података. **Упитник** се састоји од пет питања и садржи систем питања затвореног типа у којима је у оквиру сваког питања понуђен низ одговора, међу којима је требало да васпитачи изаберу један одговор, који најреалније изражава њихово мишљење. У настојању да се обезбеди што већа објективност и поузданост у фази прикупљања релевантних података, а тиме и поузданост у извођењу закључака истраживања, анкетирање је било анонимно за све васпитаче.

Начин обраде података - У обради података резултата истраживања добијених *Упитником за васпитаче*, коришћени су процентни рачун и *Hi-kvadrat* тест. Обрада података наведеним статистичким поступцима реализован је помоћу компјутера (Microsoft Office Exel 2007).

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

На питање о томе *шта је по мишљењу васпитача основни циљ ликовног васпитања предшколске деце*, понуђени су одговори на основу којих је било могуће сагледати шта је за васпитача основни циљ ликовног васпитања.

За алтернативу под а) да је *најважнији циљ ликовног васпитања предшколске деце очување стваралаштва као урођене особине у облику у којем се испољава код предшколске деце*, из Б модела определила су се 2 (2,5%) васпитача, а из А модела определило се 7 (7,2%) васпитача. За алтернативу под б) да је *најважнији циљ ликовног васпитања предшколске деце неговање естетске компоненте која ће од деце однеговати мале уметнике*, из Б модела определило се 0 (0%) васпитача, а из А модела определила су се 2 (2,0%) васпитача. За алтернативу под в) да је *најважнији циљ ликовног васпитања предшколске деце задовољавање дечје склоности да цртају, сликају, обликују (...) без посебне тежње да направе нешто лепо и корисно*, из Б модела определило се 11 (13,2%) васпитача, а из А модела определило се 23 (23,8%) васпитача. За алтернативу под г) да је *најважнији циљ ликовног васпитања предшколске деце омогућавање деци да кроз игру ликовним медијумима изразе своје емоције, однос према свету који их окружује и развијају способност комуникације*, из Б модела определило се 70 (84,3%) васпитача, а из А модела определило се 65 (67,0%) васпитача.

Табела 1: Ставови васпитача опредељених за А модел и васпитача опредељених за Б модел о томе *шта је по њиховом мишљењу основни циљ ликовног васпитања предшколске деце*

1. Шта је по вашем мишљењу најважнији циљ ликовног васпитања предшколске деце? (заокружите само један од понуђених одговора)	Б модел		А модел	
	Број	Процент	Број	Процент
(а) Очување стваралаштва као урођене особине у облику у којем се испољава код предшколске деце.	2	2,5%	7	7,2%
(б) Неговање естетске компоненте која ће од деце однеговати мале уметнике.	0	0%	2	2,0%
(в) Задовољавање дечје склоности да цртају, сликају, обликују (...) без посебне тежње да направе нешто лепо и корисно.	11	13,2%	23	23,8%
(г) Омогућавање деци да кроз игру ликовним медијумима изразе своје емоције, однос према свету који их окружује и развијају способност комуникације	70	84,3%	65	67,0%
Укупно:		83		97

Статистичка анализа резултата: Реализована вредност Ni -kvadrat статистике **већа** од граничне вредности, односно: $\chi^2 = 7,839 > \chi_{20,05}^2; 2; 180 = 5,99$, па се може закључити уз ризик грешке $\alpha 0,05$ да **постоји статистички значајна разлика** ставова васпитача у зависности од њихове опредељености за један од *модела Основа програма*.

Полазећи од задатка (3-1) да се утврди да ли постоји разлика у ставовима између васпитача зависно од њихове опредељености за један од *модела Основа програма* о томе шта је по њиховом мишљењу основни циљ ликовног васпитања предшколске деце, на основу добијених резултата може се рећи да се хипотеза (X-1) која гласи да нема разлике између ставова васпитача који су опредељени за *A модел* и ставова васпитача који су опредељени за *B модел* у погледу тога шта је по њиховом мишљењу основни циљ ликовног васпитања предшколске деце одбацује, а прихвата алтернативна која гласи да **има разлике** између ставова васпитача који су опредељени за *A модел* и ставова васпитача који су опредељени за *B модел* у погледу тога шта је по њиховом мишљењу основни циљ ликовног васпитања предшколске деце.

Став о томе **које су најважније улоге васпитача у ликовном васпитању**, сагледава се кроз одговоре васпитача став о њиховој улози у складу са *моделом* за који су опредељени. Пошто су се васпитачи у овом питању опредељивали за више понуђених алтернатива, анализа њихових одговора се сагледавала за сваку алтернативу посебно.

Табела број 2: Ставови васпитача о томе које су најважније улоге васпитача у ликовном васпитању

2. Које су најважније улоге васпитача у ликовном васпитању деце? (заокружите све одговоре са којима се слажете)	B модел		A модел	
	Број	Процент	Број	Процент
(а) Да научи децу како да лепо цртају и сликају.	3	3,6%	6	6,2%
(б) Да им обезбеди услове да се ликовно изражавају како, када и колико желе.	61	73,4%	80	82,5%
(в) Да их мотивише за одређену тему (тематику), али без наметања.	70	84,3%	71	73,1%
(г) Да развија дечји укусу и смисао за лепо.	72	86,7%	59	60,8%
(д) Да не омета развој деч. Лик. стваралаштва.	64	77,1%	63	64,9%
(ђ) Да развија курикулум ликовног васпитања као отворен систем.	11	13,2%	25	25,8%
(е) Да води рачуна о томе да његови поступци буду по мери детета.	20	24,0%	29	29,9%
(ж) Да подрж. облике испољавања дечје креативности.	81	97,5%	85	87,6%
Укупно:	Од 83		Од 97	

За алтернативе под а) да научи децу како да лепо цртају и сликају, б) треба да обезбеди деци услове да се ликовно изражавају како, када и колико желе, в) треба да мотивише децу за одређену тему (тематику), али без наметања, д) не треба да омета развој дечјег ликовног стваралаштва и е) да води рачуна о томе да његови поступци буду по мери детета, показало се да **нема статистички значајне разлике** у ставовима васпитача у зависности од њихове опредељенсти за један од модела *Основа програма*.

За алтернативу под г) развија дечји укус и смисао за лепо, из *Б модела* определило се 72 (86,7%) васпитача, а из *А модела* определило се 38 (39,2%) васпитача.

Табела број 3: Ставови васпитача о томе да је најважнија улога васпитача у ликовном васпитању деце да треба да развија дечји укус и смисао за лепо

2. Које су најважније улоге васпитача у ликовном васпитању деце? (заокружите све одговоре са којима се слажете)				
(г) Да развија дечји укус и смисао за лепо.	<i>Б модел</i>		<i>А модел</i>	
Има одговора	72	86,7%	59	60,8%
Нема одговора	11	13,3%	38	39,2%
Укупно:	Од 83		Од 97	

Статистичка анализа резултата: Реализована вредност χ^2 -kvadrat статистике **већа** од граничне вредности, односно: $\chi^2 = 15,170 > \chi^2_{0001; 1; 180} = 10,827$, па се може закључити уз ризик грешке $\alpha 0,001$ да **постоји статистички значајна разлика** ставова васпитача у зависности од њихове опредељенсти за један од модела *Основа програма*.

За алтернативу под њ) да развија курикулум ликовног васпитања као *отворен систем*, из *Б модела* определило се 11 (13,2%) васпитача, а из *А модела* определило се 25 (25,8%) васпитача.

Табела број 4: Ставови васпитача о томе да је најважнија улога васпитача у ликовном васпитању деце да развија курикулум ликовног васпитања као *отворен систем*

2. Које су најважније улоге васпитача у ликовном васпитању деце? (заокружите све одговоре са којима се слажете)				
(њ) Да развија курикулум ликовног васпитања као отворен систем.	<i>Б модел</i>		<i>А модел</i>	
Има одговора	11	13,2%	25	25,8%
Нема одговора	72	86,8%	72	74,2%
Укупно:	Од 83		Од 97	

Статистичка анализа резултата: Реализована вредност χ^2 kvadrat статистике **већа** од граничне вредности, односно: $\chi^2 = 4,382 > \chi^2_{2005; 1; 180} = 3,841$, па се може закључити уз ризик грешке $\alpha 0,05$ да **постоји статистички значајна разлика** ставова васпитача у зависности од њихове опредељености за један од модела *Основа програма*.

За алтернативу под ж) да подржава све облике испољавања децје креативности из *Б модела* определило се 81 (97,5%) васпитача, а из *А модела* определило се 85 (87,6%) васпитача.

Табела број 5: Ставови васпитача о томе да је најважнија улога васпитача у ликовном васпитању деце да подржава све облике испољавања децје креативности

2. Које су најважније улоге васпитача у ликовном васпитању деце? (заокружите све одговоре са којима се слажете)				
(ж) Да подржава све облике испољавања децје креативности.	<i>Б модел</i>		<i>А модел</i>	
Има одговора	81	97,5%	85	87,6%
Нема одговора	2	2,5%	12	12,4%
Укупно:	Од 83		Од 97	

Статистичка анализа резултата: Реализована вредност χ^2 kvadrat статистике **већа** од граничне вредности, односно: $\chi^2 = 4,876 > \chi^2_{2005; 1; 180} = 3,841$, па се може закључити уз ризик грешке $\alpha 0,05$ да **постоји статистички значајна разлика** ставова васпитача у зависности од њихове опредељености за један од модела *Основа програма*.

Полазећи од задатка (3-2) да се утврди да ли постоји разлика у ставовима између васпитача зависно од њихове опредељености за један од модела *Основа програма* о томе које су по њима најважније улоге васпитача у ликовном васпитању, на основу добијених резултата може се рећи да се хипотеза (X-2) која гласи да нема разлике између ставова васпитача који су опредељени за *А модел* и ставова васпитача који су опредељени за *Б модел* у погледу тога које су по њима најважније улоге васпитача у ликовном васпитању одбацује, а прихвата алтернативна која гласи да **има разлике** између ставова васпитача који су опредељени за *А модел* и ставова васпитача који су опредељени за *Б модел* у погледу о тога које су по њима најважније улоге васпитача у ликовном васпитању.

На питање о томе **које методе користе васпитачи у**

ликовном васпитању предшколске деце, могуће је сагледати којим методама се васпитачи најчешће користе у раду са децом у оквиру ликовних активности. С обзиром да су се васпитачи у овом питању опредељивали за више понуђених алтернатива, анализа њихових одговора се сагледавала за сваку алтернативу посебно.

3. Које методе користите у ликовном васпитању предшколске деце? (заокружите <i>све</i> одговоре који су у складу са оним што радите)	<i>Б модел</i>		<i>А модел</i>	
	(а) причање	70	84,3%	73
(б) објашњавање	53	63,8%	61	62,9%
(в) описивање	66	79,5%	73	75,2%
(г) показивање радова друге деце	7	8,4%	23	23,8%
(д) показивање како се нешто црта	5	6,0%	18	18,5%
(ђ) показивање објеката које треба насликати	17	20,4%	43	44,3%
(е) показивање ликовних техника и руковања прибором	77	92,7%	81	83,5%
(ж) показивање дела ликовне уметности	41	49,3%	42	43,3%
(з) неку другу методу (<i>коју – наведите</i>):	0	0%	0	0%
Укупно:	83		97	

Табела број 6: Ставови васпитача о томе које методе користе у ликовном васпитању предшколске деце

За алтернативу под а) *причање*, б) *објашњавање*, в) *описивање*, е) *показивање ликовних техника и руковања прибором* и ж) *показивање дела ликовне уметности*, показало се да **нема статистички значајне разлике** у ставовима васпитача у зависности од њихове опредељености за један од модела *Основа програма*.

Табела број 7: Опредељеност васпитача за показивање радова друге деце као методу коју користе у ликовном васпитању предшколске деце

3. Које методе користите у ликовном васпитању предшколске деце? (заокружите <i>све</i> одговоре који су у складу са оним што радите)	<i>Б модел</i>		<i>А модел</i>	
	(г) показивање радова друге деце	7	8,4%	23
Има одговора	76	91,6%	74	76,2%
Нема одговора	76	91,6%	74	76,2%
Укупно:	83		97	

За алтернативу под г) *показивање радова друге деце*, из *Б модела* определило се 7 (8,4%) васпитача, а из *А модела* определила су се 23 (23,8%) васпитача.

Статистичка анализа резултата: Реализована вредност Ни-квдрат статистике **већа** од граничне вредности, односно: $\chi^2 = 8,656 > \chi^2_{2001; 1; 180} = 6,635$, па се може закључити уз ризик грешке $\alpha 0,01$ да **постоји статистички значајна разлика** ставова васпитача у зависности од њихове опредељенсти за један од *модела Основа програма*.

За алтернативу под д) *показивање како се нешто црта*, из *Б модела* определило се 5 (6,6%) васпитача, а из *А модела* определило се 18 (18,5%) васпитача.

Табела број 8: Опредељеност васпитача за методу показивање како се нешто црта коју користе у ликовном васпитању предшколске деце

3. Које методе користите у ликовном васпитању предшколске деце?				
(заокружите <i>све</i> одговоре који су у складу са оним што радите)				
(д) показивање како се нешто црта	<i>Б модел</i>		<i>А модел</i>	
Има одговора	05	6,0%	18	18,5%
Нема одговора	78	94,0%	79	81,5%
Укупно:	83		97	

Статистичка анализа резултата: Реализована вредност Ни-квдрат статистике **већа** од граничне вредности, односно: $\chi^2 = 7,478 > \chi^2_{2001; 180} = 6,635$, па се може закључити уз ризик грешке $\alpha 0,01$ да **постоји статистички значајна разлика** ставова васпитача у зависности од њихове опредељенсти за један од *модела Основа програма*.

За алтернативу под ђ) *показивање објекта које треба насликати*, из *Б модела* определило се 17 (20,4%) васпитача, а из *А модела* определило се 43 (44,3%) васпитача.

Табела број 9: Опредељеност васпитача за показивање објеката које треба насликати као методу коју користе у ликовном васпитању предшколске деце

3. Које методе користите у ликовном васпитању предшколске деце? (заокружите све одговоре који су у складу са оним што радите)				
(ђ) показивање објеката које треба насликати	Б модел		А модел	
Има одговора	17	20,4%	43	44,3%
Нема одговора	66	79,6%	54	55,7%
Укупно:	83		97	

Статистичка анализа резултата: Реализована вредност χ^2 kvadrat статистике већа од граничне вредности, односно: $\chi^2 = 12,771 > \chi^2_{0001; 1; 180} = 10,827$, па се може закључити уз ризик грешке $\alpha 0,001$ да **постоји статистички значајна разлика** ставова васпитача у зависности од њихове опредељености за један од модела *Основа програма*.

Полазећи од задатка (3-3) да се утврди да ли постоји разлика у ставовима између васпитача зависно од њихове опредељености за један од модела *Основа програма* о томе које методе и поступке примењују за подстицање и развијање дечјег ликовног стваралаштва, на основу добијених резултата може се рећи да се хипотеза (X-3) која гласи да нема разлике између ставова васпитача који су опредељени за *А модел* и ставова васпитача који су опредељени за *Б модел* у погледу метода и поступака које примењују за подстицање и развијање дечјег ликовног стваралаштва одбацује, а прихвата алтернативна која гласи да **има разлике** између ставова васпитача који су опредељени за *А модел* и ставова васпитача који су опредељени за *Б модел* у погледу метода и поступака примењују за подстицање и развијање дечјег ликовног стваралаштва.

У вези са питањем о томе **како коришћење бојанки, по мишљењу васпитача утиче на развој дечјег ликовног стваралаштва**, полази се од научно утврђених чињеница да су бојанке штетне за развој дечје креативности, јер готови модели децу воде у стереотипију, шаблонизам, штеде напор да маштају, и не развијају код деце дивергентно - креативно мишљење. Коришћење бојанки је показатељ да они који их користе у раду са децом не познају методу савременог ликовног васпитања.

За алтернативу под а) да *штети развоју дечјег ликовног стваралаштва*, из *Б модела* определило се 38 (45,8%) васпитача, а из

А модела определило се 6 (6,2%) васпитача. За алтернативу под б) *да користи развоју дечјег ликовног стваралаштва*, из *Б модела* определило се 13 (15,6%) васпитача, а из *А модела* определило се 29 (29,9%) васпитача. За алтернативу под в) *да нити штети нити користи развоју дечјег ликовног стваралаштва*, из *Б модела* определило се 32 (38,6%) васпитача, а из *А модела* определило се 62 (63,9%) васпитача.

Табела 10: Ставови васпитача опредељених за *А модел* и васпитача опредељених за *Б модел* о томе како коришћење бојанки, по мишљењу васпитача утиче на развој дечјег ликовног стваралаштва

4. Како коришћење бојанки, по Вашем мишљењу, утиче на развој дечјег ликовног стваралаштва? (заокружите само један од одговора)	<i>Б модел</i>		<i>А модел</i>	
	(а) Штети развоју дечјег ликовног стваралаштва.	38	45,8%	6
(б) Користи развоју дечјег ликовног стваралаштва.	13	15,6%	29	29,9%
(в) Нити штети нити користи развоју дечјег ликовног стваралаштва.	32	38,6%	62	63,9%
Укупно:	83		97	

Статистичка анализа резултата: Реализована вредност χ^2 -kvadrat статистике **већа** од граничне вредности, односно: $\chi^2 = 38,085 > \chi^2_{0001; 2; 180} = 13,815$, па се може закључити уз ризик грешке $\alpha 0,001$ да **постоји статистички значајна разлика** ставова васпитача у зависности од њихове опредељености за један од модела *Основа програма*.

Полазећи од задатка (3-4) да се утврди да ли постоји разлика у ставовима између васпитача зависно од њихове опредељености за један од модела *Основа програма* о томе како коришћење бојанки, по мишљењу васпитача утиче на развој дечјег ликовног стваралаштва, на основу добијених резултата може се рећи да се хипотеза (X-4) која гласи да нема разлике између ставова васпитача који су опредељени за *А модел* и ставова васпитача који су опредељени за *Б модел* у погледу тога како коришћење бојанки, по мишљењу васпитача утиче на развој дечјег ликовног стваралаштва одбацује, а прихвата алтернативна која гласи да **има разлике** између ставова васпитача који су опредељени за *А модел* и ставова васпитача који су опредељени за *Б модел* у погледу тога како коришћење бојанки, по мишљењу васпитача утиче на развој дечјег ликовног стваралаштва.

На питање о томе **да ли васпитачи стављају на „изложбу“ децје ликовне радове**, сагледава се да ли поступци васпитача делују подстицајно на децје ликовно стваралаштво или га угрожавају.

За алтернативу под а) да **стављају на „изложбу“ све децје ликовне радове**, из *Б модела* определило се 82 (98,8%) васпитача, а из *А модела* определило се 91 (93,9%) васпитача. За алтернативу под б) да **стављају само успешне децје ликовне радове**, из *Б модела* определио се 1 (1,2%) васпитач, а из *А модела* определило се 5 (5,1%) васпитача. За алтернативу под в) **од децјих ликовних радова не праве „изложбе“**, из *Б модела* определило се 0 (0%) васпитача, а из *А модела* определио се 1 (1%) васпитач.

Табела 11: Ставови васпитача о томе да ли васпитачи стављају на „изложбу“ све децје ликовне радове

5. Стављате ли децје ликовне радове на изложбу? (заокружите само један од понуђених одговора)	Б модел		А модел	
	(а) На „изложбу“ се стављају сви децји ликовни радови.	82	98,8%	91
(б) На „изложбу“ се стављају само успешни децји ликовни радови.	1	1,2%	5	5,1%
(в) Од децјих ликовних радова се не праве „изложбе“.	0	0%	1	1,0%
Укупно:	83		97	

Статистичка анализа резултата: Реализована вредност χ^2 -kvadrat статистике **већа** од граничне вредности, односно: $\chi^2 = 9,434 > \chi^2_{0,01; 2; 180} = 9,815$, па се може закључити уз ризик грешке $\alpha 0,01$ да **постоји статистички значајна разлика** ставова васпитача у зависности од њихове опредељености за један од *модела Основа програма*.

Полазећи од задатка (3-5) да се утврди да ли постоји разлика у ставовима између васпитача зависно од њихове опредељености за један од *модела Основа програма* о томе **да ли васпитачи стављају на „изложбу“ децје ликовне радове**, на основу добијених резултата може се рећи да се хипотеза (X-5) која гласи да нема разлике између ставова васпитача који су опредељени за *А модел* и ставова васпитача који су опредељени за *Б модел* у погледу тога **да ли васпитачи стављају на „изложбу“ децје ликовне радове** одбацује, а прихвата алтернативна која гласи да **има разлике** између ставова васпитача

који су опредељени за *A модел* и ставова васпитача који су опредељени за *B модел* у погледу тога да ли васпитачи стављају на „изложбу“ дечје ликовне радове.

ЗАКЉУЧЦИ НА ОСНОВУ НАЈВАЖНИЈИХ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Васпитачи су на питања у упитнику давали веома индикативне одговоре. На питање *шта је по њиховом мишљењу циљ ликовног васпитања*, одговоре су давали зависно од свог опредељења за одређени модел програма васпитно-образовног рада. Васпитачи који остварују *A модел* определили су се за поставку према којој је основни циљ *очување стваралаштва као урођене особине у облику у којем се испољава код предшколске деце*. Он подразумева да се креативност као особина аутохтоно развија са матурацијом детета, чиме се улоге васпитача и васпитања минимизирају, што није у складу са научним схватањем ове проблематике. Људском „младунчету“ је потребна помоћ одраслих да би се развијало, јер није „снабдевано“ инстинктима као младунци других живих врста. Такође ни *очување стваралаштва* као циљ нема смисла, уколико није у питању његова угроженост. Одрасли свакако могу да угрозе дечје стваралаштво погрешним приступима и методама, али то не значи да ће се оно развијати само од себе, без исправних приступа и метода. Штавише, развој стваралаштва подразумева напредовање, а напредовање увек значи и мењање. Ако се одрекнемо промена то води у стагнацију. Да је тако има примера у ликовним радовима деце која су за њих добијала похвале и награде што их је подстакло да имитирају сама себе, труде се да задрже инфантилност, што, наравно, доводи до опадања њихове креативности, а као појава је веома учестало.

За разлику од васпитача из *A модела*, васпитачи опредељени за *B модел* су се определили за исказ у коме је циљ ликовног васпитања *омогућавање деци да кроз игру ликовним медијумима изразе своје емоције, однос према свету који их окружује, као и да се код њих развија способност комуникације*.

Склоност да се општим фразама покрива неупућеност у суштину *улоге васпитача у ликовном васпитању деце*, огледа се у опредељивању знатно већег броја њих из узорка који примењује *A модел* који су опредељени за *развијање курикулума ликовног васпитања као отвореног система*. „Отворен систем“ је појава настала као реакција на „затвореност“ школе и више се бави питањима шта не треба радити, него решавањем методичких питања. Уздржавање од низа поступака који имају обележја „затворености“,

може да васпитаче спречи у прављењу неких грешака, али не и да их упути шта да раде. Негирање превазиђеног академског приступа не мора да их води у позитивном правцу. Вероватније је да ће се уздржати од интервенције, односно да њихов поступак неће бити „активна подршка развоју детета“ какву захтева савремена педагогија. За разлику од наведеног схватања њихове улоге, васпитачи опредељени за *Б модел* су у први план ставили *развијање укуса и смисла за лепо*, а у томе им се придружио и значајан број васпитача који остварују *А модел*. Ипак, разлика између њих је оцењена као значајна.

Треба ипак напоменути да је потпуно уздржавање од интервенције васпитача који остварују *А модел*, више декларативна тврдња него реалност. Сама деца док раде инсистирају да чују реакцију васпитача, а *стављање радова све деце на изложбу* такође у себи носи поруку, за шта су се определили васпитачи из оба *модела*.

Васпитачи из *Б модела*, иако сматрају да им је улога да *подстичу и мотивишу децу* у процесу ликовног стваралаштва, то не чине да би добили радове који би им се *свидели*. Васпитачи из *А модела*, поред тога што се извештава о броју слаже са васпитачима из *Б модела*, склони су да кажу да им се у дечјим радовима *све свиђа*, што значи уздржавање од сваке интервенције. Они у томе виде „поштовање дечје креативности“, препуштајући стваралаштво спонтаном развоју, односно - матурацији. Међутим, нису ретки ни они који се опредељују за академску алтернативу, по којој треба „опоменути децу“, указати како да цртају и сл.

О схватању улоге васпитача у процесу ликовног васпитања деце предшколског узраста, може се судити и на основу *метода* које примењују васпитачи. Код васпитача који остварују програмске задатке *оба модела* постоји масовно опредељивање за *причање, описивање и објашњавање* (дакле, вербалну методу чија прихватљивост највише зависи од начина на који се примењује, тако да је остављамо без коментара). Поред тога они се приближно исто користе *демонстрирањем ликовних техника, руковања прибором и демонстрирањем дела ликовне уметности*.

Симптоматичне су, међутим, разлике у коришћењу метода између васпитача опредељених за *А модел* који су склонији да као метод користе *показивање радова друге деце, показивање како се нешто црта, показивање објекта које треба нацртати* и слично. На ово се надовезује и склоност васпитача који раде по *А моделу* да *награђују децу* за ликовне радове које оцењују као успешне, што показује опет склоност ка бихејвиористичком *моделу*. Овакве мере спољашње мотивације (награђивање и кажњавање) и академском

(бихејвиористичком) *моделу* представљају главне начине утицаја на децу, што се у једном тренутку претвара у „дресуру“. Оваквих васпитача је знатно више у *А моделу* него у *Б моделу*.

У одговорима васпитача опредељених за *А модел* има доста недоследности у односу на полазне ставове филозофије васпитања, за коју се тај *модел* определио. На пример, иако је *развијање стваралаштва* један од главних циљева овог програма, нису ретки ставови који показују да је то празна фраза, односно, да прихватају поступке који нарушавају дечје стваралаштво. Драстичан пример за то је *прихватање бојанки* (знатно више код васпитача у *А моделу* него у *Б моделу*), што подразумева копирање, рад по угледу на другог, али не и стваралаштво. То значи да, иако су им начелни ставови дијаметрално супротстављени, васпитачи опредељени за *А модел* у пракси прихватају многе поступке карактеристичне за академске програме.

На основу изложених резултата указује се потреба да се унапреди ситуација у области ликовног васпитања, као и да паралелно са одговарајућим средствима и условима, треба поправити (ревидирати) програме ликовног васпитања и изменити однос према њима. У томе могу помоћи и резултати овог истраживања, будући да дају научно утемељен одговор на питање - који тип програма васпитно-образовног рада више погодује развоју дечјег ликовног стваралаштва, који би могао да се узме у обзир, како приликом конципирања програма за дечје вртиће, тако и њиховог остваривања. Закључци, до којих се дошло у овом истраживању након утврђених чињеница, значајни су и за саму педагогију као науку и методику ликовног васпитања, која је, под утицајем неких схватања педоцентристичке оријентације, последњих година почела да губи на квалитету и утицају на прилике у систему образовања и васпитања. Да ова тврдња није претерана сведочи маргинализација ликовног васпитања предшколске и школске деце, недостатак новије и савременије литературе која би се бавила проблематиком развоја дечјег ликовног стваралаштва и каткада потцењивачки ставови према методици ликовног васпитања и ликовне културе, чак и међу ликовним ствараоцима. Заборавља се да је ликовна култура саставни део опште културе без које нема напретка у стваралаштву, као ни у другим доменима људског рада. Надамо се да ће резултати најновијих истраживања, који су једним делом приказани и у овом раду у извесној мери допринети да се однос друштва квалитативно измени према феномену дечјег ликовног стваралаштва.

ЛИТЕРАТУРА

Филиповић, С., *Развој схватања о дејем ликовном стваралаштву и могућностима васпитно-образовног деловања на њега*, докторска дисертација, Академија умјетности, Универзитета у Бања Луци, Република Српска, 2009.

Министарство просвете и спорта Републике Србије, *Правилник о општим основама предиколског програма*, Просветни преглед, Београд, 2007.

Каменов, Е., *Васпитање предиколске деце*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2006.

Lowenfeld, Viktor & Brittain, W. Lambert, *Creative and mental growth*, Macmillan Publishing Co., Inc., New York, 1975.

Карлаварис, Б., *Нова концепција ликовног васпитања*, Завод за издавање уџбеника, Београд, 1960.

Филиповић, С. и Е. Каменов, *Мудрост чула III део – Дечје ликовно стваралаштво*, Драгон, Нови Сад, 2009.